

Fyrstedigtningens kildeværdi

EN DISKUSSION MED NIELS LUND

AF

RIKKE MALMROS

Niels Lund har ytret tvivl om gyldigheden af historiske slutninger baseret på den centrale skjaldedigtning, det tiende og elvte århundredes fyrstekvad.¹ Nu er det filosofisk og teknisk vanskeligere at bevise, at noget er til, eller at det er sandt, end at påvise fejl og kildekritiske problemer. Men jeg vil forsøge at gøre mit bedste i det følgende:

Arnor Tordsøn Jarleskjalds udgiver, Diana Edwards (gift Whaley) har i artiklen *Clause arrangement in skaldic poetry*² foretaget en statistisk undersøgelse af den skiftende sætningsbygning i overleverede *dróttkvætt* »helminger« (halvstrofer) gennem fem hundrede år med henblik både på at sammenligne Finnur Jónssons og Ernst Albin Kocks udgaver, at sammenholde dem med en statistisk undersøgelse foretaget af den tyske forsker Konstantin Reichardt – og at påvise fyrsteskjaldenes skiftende tilbøjeligheder inden for sætningsbygningens teknik.

Skjaldene bruger mange forskellige måder at opbygge helmingens sætninger på. Strengt taget er vel alle former tilladelige i alle perioder, men der er statistisk forskel på, hvilke sætningstyper skjalde fra forskellige perioder foretrækker. Diana Edwards opstiller forskellige anvendte sætningstyper forsker for forsker og århundrede for århundrede. Den antagne sætningsbygning er helt afgørende for hver forskers tolkning af de enkelte helminger. Diana Edwards konstaterer således, at der er 22,5% af helmingerne, hvor Finnur Jónsson og E.A. Kock vælger forskellig sætningsbygning (og dermed 77,5% af helmingerne, hvor disse

¹ Svar til Niels Lund: Leding, skjaldekvad og bønder. (*Dansk Historisk Tidsskrift*. København 2006. 243-252. Foranlediget af min artikel: Malmros, Rikke: Kongemagt og ledning i Norge og Danmark omkring 1100 belyst ud fra den tidlige kristne fyrstedigtning. (*Dansk Historisk Tidsskrift*. København 2005. 321-80.

² Edwards, Diana C.: *Clause arrangement in Skaldic Poetry*. *Arkiv för Nordisk Filologi Bd 98*. Lund 1983. 123-75, specielt 123-48. Whaley, Diana: *The Poetry of Arnórr jarlaskáld: An Edition and Study*. *Westfield Publications in Medieval Studies Vol VIII*. Turnhout 1998.

antagonister trods alt er enige). Hvor Finnur Jónsson er ekstrem i én retning, er E.A. Kock det i en anden, mens opgørelsen af Konstantin Reichardts tolkninger placerer ham nogenlunde i midten (hvor Diana Edwards vist også befinder sig).

Allerførst må man dog konstatere, at der ingen indbyrdes forskel er mellem brugen af forskellige sætningsbygninger i de såkaldte *lausavísur*, »løse vers«, som altid er langt enklere i bygningstekniken end de større former, drapaer og »flokke«. Man kan ikke ud fra formen tidsfæste *lausavísur*, og det er også blandt dem, man af andre grunde oftest vil være tilbøjelig til at se litterære produkter fra det trettende århundredes sagaforfattere.

Valget af sætningskonstruktion gennem århundrederne i skjaldedigtningens større former har samme tendens hos alle tre forskere. Forskellen mellem de enkelte århundreder viser sig at være langt større end mellem udgivere og forskere, og tendensen i valget af bestemte sætningskonstruktioner er den samme hos alle tre.

Diana Edwards konstaterer, at i kvadene fra de hedenske niende og tiende århundreder består 25,3% af helmingerne hos både Finnur Jónsson og E.A. Kock (og 25,6% hos Reichardt) af en eneste sætning. Her findes altså kun ét finit verbum på fire linier, mens resten af sætningen består af kenninger i lange komplicerede genitivforbindelser. Det er derfor disse digte er så vanskelige at tolke [om end tolkningerne altid vil munde ud i nogle få enkle forestillinger, såsom at »den gavmilde krigerkæmper tappert«, eller »den tapre søkriger bortskænker guld«].

Det elvte århundredes fyrstedigte er de enkleste af alle. Uden at se helt bort fra mere spændende sætningsformer foretrækker disse tidlige kristne skjalde at berette ganske lige ud ad landevejen, ofte med to toliniers »kupletter« i helmingen, eller med ét enkelt, klart indskud. I løbet af det tolvte og trettende århundrede giver skjaldene sig så igen til at blive noget mere indviklede i formel henseende, idet de i stadig højere grad deler flere sætninger op og fletter sætningsstykkerne ind mellem hinanden.

Efter at have behandlet helmingerne fra hele korpus, bringer Diana Edwards så en detaljeret gennemgang af den skjald, hun har under udgivelse, Arnor Tordsøn Jarleskjald³ og demonstrerer hans særpræg i sammenligning med hans samtidige blandt det elvte århundredes fyrsteskjalde. Det vil sige, at samtidig med at fyrstedigtningen er dybt konventionel, kan hun som kender identificere hver enkelt fyrsteskjalds litterære persona.

³ Edwards 149-75.

Skulle man nu tænke sig, at hele den overleverede fyrstedigtning var blevet komponeret omkring 1200 eller lidt efter (hvor den citeres i *Morkinskinna*), måtte man forestille sig, at de senere digtere for det første havde besluttet sig for at opgive deres egen tids sædvanlige formsprog og derudover omhyggeligt havde sondret mellem de hedenske og de tidlige kristne fyrsteskjalde; tillige måtte man tænke sig, at hver af de angiveligt gamle skjalde skulle have fået sine digte komponeret af »sin« egen digter i det sene tolvte århundrede – og det skulle adskillige sene digtere have været enige om. Det vil sige, at de fyrstedigte, som angives at være fra tiderne før 1100, skulle være blevet til ved en egentlig sammensværgelse omkring 1200 mellem forskellige digtere, som skulle være blevet enige om, hvordan angiveligt samtidige skjalde skulle have fællestræk og dog i finesserne have fået hvert sit personlige præg. Og så skulle de sene digtere have undgået enhver anakronisme – for eksempel i skibsteknologien, som jeg har undersøgt.⁴

Det virkeligt store spørgsmål for den, der vil regne med den tidlige fyrstedigtning som et produkt af tiden omkring 1200, er *cui bono*: Hvem skulle have hvilket formål med at gøre sig dette besvær? Man kunne sagtens have tilfredsstillet tidens ideologiske behov ved at skrive sagaer uden så mange vers i. Der er grund til at minde om, at store fyrstekvad er stor kunst. Det forhold, at moderne rimsmede kan digte festsange til familiens glæde, betyder ikke, at enhver kan gøre en god revyise, og kun én, Inger Christensen, har kunnet skrive *Sommerfugledalen*. Fyrstedrapaen forholder sig til den improviserede lausavise som sonetkransen til konfirmationsverset.

Tesen om den bevidste, systematiske forfalskning er ekstrem. Mere sandsynlig er vel det – skal vi kalde det »slør« – der fremkommer ved, at ikke alle tradenter husker helt præcis, hvad de skal kvæde, men erstatte den gamle skjalds linier med ord af egen tilvirkning. Hvis dette arbejde udføres af mindre ånder (som er de fleste), vil det resultere i, at de konventionelle fraser breder sig i teksterne; sker en »rettelse« af en større ånd, vil der indkomme originale træk, der adskiller sig fra den oprindelige skjalds værk. Endnu en gang gælder det, at når en filologisk kender som Diana Edwards kan identificere Arnor Jarleskjalds kunstneriske praksis gennem det »slør«, som mulige rettelser har lagt over originalerne, kan disse ændringer ikke have været omfattende.

Der kan dog argumenteres for enkelte kvads uægthed: Den norske

⁴ Malmros, Rikke: Leding og Skjaldekvad. Det elvte århundredes nordiske krigsflåder, deres teknologi og organisation og deres placering i samfundet, belyst gennem den samtidige fyrstedigtning. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. København 1985. 89-139, specielt 98-112.

historiker Claus Krag mener, at digtet Ynglingatal, der traditionelt sættes til det niende århundrede, skulle være fra det sene tolvte eller tidlige trettende århundrede.⁵ Han har to argumenter: Det første er,⁶ at Ynglingatal er det eneste digt, der indeholder en kending for ild, hvori ilden betragtes som »broder« til vandet. Denne forestilling skulle bygge på det tolvte århundredes udgave af den lærde lære om de fire elementer, hvor jorden blev betragtet som »fader« til luften, ilden og vandet. Kenningen skulle således være en anakronisme i et digt, der ellers nyder ry for at høre til de allerældste. (Ynglingatal er ikke i *dróttkvætt*, men i det mere overkommelige edda-versemål *kviðuhátt*).

Claus Krags andet argument er,⁷ at Ynglingatals beretning om de yngste, de norske ynglingekonger gør dem til konger nede ved Viken, i Vestfold, og ikke (som ellers i ynglingetraditionen) lader dem være konger i Norges indre, i Oplandene; derved fungerer Ynglingatal som det yngste, det seneste stadium i ynglingetraditionen. Når forskerne betragter den samlede ynglingetradition, volder det stort besvær (for eksempel for Svend Ellehøj⁸), når man må føle sig tvunget til at antage, at digtet skulle udgøre traditionens ældste lag. Derimod falder Ynglingatal ifølge Claus Krag litteraturhistorisk på plads, når man placerer det som udviklingens sidste led, i vor Valdemartid, hvor Sverre-dynastiets Norge fører en stædig kamp mod Danmarks krav på Viken. Ingen andre digte før Olaf den Hellige lader en norsk hersker, det være sig Harald Hårfager, Håkon Adelstensfostre eller Håkon Jarl have herredømme i Viken (hvor *Westarfolda* havde været under dansk kontrol i Godfredsønnernes tid,⁹ som Ynglingatals sidste strofer netop handler om). Digtet Ynglingatal indeholder altså en klar anakronisme, som forudsætter lærde kristne spekulationer i sin kenningsbrug, afviger fra fyrstedigtningens øvrige opfattelse, men fungerer fuldt forståeligt i den politiske situation omkring 1200 – og kun dér.

Egil Skallagrimsøns digte regnes af Egils Sagas udgiver, Bjarni Einarsson for sene,¹⁰ både fordi de ikke findes i Egils Sagas tidlige håndskrif-

⁵ Krag, Claus: Ynglingatal og Ynglingesaga. En studie i historiske kilder. Oslo 1991.

⁶ Krag 47-58.

⁷ Krag 143-72.

⁸ Ellehøj, Svend: Studier over den ældste norrøne historieskrivning. København 1965.

⁹ De frankiske Rigsannaler/Annales Regni Francorum. AD 813. *Vikingerne i Franken. Skriftlige Kilder fra det 9. århundrede*. Albrechtsen, Erling (oversættelse). Odense 1976. 20.

¹⁰ Bjarni Einarsson: »Egill Skalla-Grimsson« og »Egils saga Skalla-Grimssonar«. *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Pulsiano, Phillip (Ed). Garland Publishing inc. New York & London 1993. 153-54 og 155-57. Finnur Jónsson: Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning. Bd I. B Rettet tekst. København 1912/1973. Heri Egils digte: *Höfuðlausn (runhent)* 30-33. *Sonatorrek (kviðuhátt)* 34-37. *Arinbjarnarkviða (kviðuhátt)* 38-41.

ter, men især fordi de afhænger for meget af sagaens »romantiske« plot.¹¹ Dette gælder specielt forestillingen om, at Egil skulle have reddet livet ved at digte sin drapa, Hovedløsen, til sin dødsfjende Erik Blodøkse.

For egen regning vil jeg tilføje, at mens lausaviserne i Egils Saga er i *dróttkvætt*, er Hovedløsen i versemålet *runhent*, der ellers først findes hos Arnor Jarleskjald 100 år efter Egils tid; dette metrum regnes for at være skabt under kristen indflydelse, da det indeholder enderim. Egils to andre store digte er i edda-versemålet *kviðuhátt*. Egils berømteste digt, *Sonatorrek*, Sønnetabet, er enestående ved at udtrykke digterens »indre liv«. Digtet er et højt personligt og personbevidst stykke kunstnerpsykologi (hvor kunstneren forvinder sit traume gennem den skabende proces). Dette har gjort Sønnetabet elsket af romantikere og modernister; men det kan rent litteraturhistorisk dårligt placeres før udviklingen af det tolvte århundredes »høviske« sensibilitet. På europæisk baggrund er Sønnetabets individualisme utænkelig i det tiende århundrede. Også i norrøn vikingetid er det enestående. – Og så indeholder Sønnetabet en forestilling om de dødes og gudernes opholdssted, som er ukendt i al anden norrøn mytologi: Egils druknede søn opholder sig ikke hos Ran i havet eller hos Hel i jordens dyb, men i himmelen: »på glædens veje«, »i luftens bolig«, »hævet op til gudernes hjem«. ¹² Vi har altså i Egils værker en stor digtning med enten et spændende versemål eller med originale forestillinger, der angiveligt skulle være blevet holdt i live ved at blive lært udenad af håbefulde skjalde gennem ét eller to hundrede år, uden at nogen skulle have følt sig inspireret til at efterligne ham før rigelig sent. Samme argument kan også anvendes imod Ynglingatal ælde.

Enkelte digtes afvigelser fra normerne for tidlig fyrstedigtning bør vække mistanke om de afvigende digte, ikke om korpus.

Fra materialet til min sidste artikel vil jeg her specielt genopfriske Ottar den Sortes beskrivelse af Olaf Haraldsøns kampe mod de fem oplandskonger, hvori Olaf skærer tungen ud på ham, som det ikke lykkes at flygte.¹³ Hvis denne begivenhed skulle være blevet opfundet – og denne lille strofe være blevet digtet – i det trettende århundrede, hvor det eneste, man ellers vidste om Olaf den Hellige og mennesketunger, var, at han fra sit helgenskrin havde helbredt en trælledreng, der var blevet stum efter at have fået sin tunge skåret ud – så ville man være

¹¹ Privat meddelelse af Bjarni Einarsson.

¹² *Egill Skalla-Grimsson* 3,10 NIS I B 35: *á munvega*. 3,18 NIS I B 36: *i bæ býskeiðs* (NIS I A 42: *býskips*). 3,21 NIS B I 37: *upp of hóf í Godheim*.

¹³ *Ottarr svart* 2,17. NIS I B 271-72. Malmros 2005 346 note 175.

tvunget til at tillægge den sene digter en helt pervers tankegang: at smæde helgenkongens ry ved at gøre ham skyldig i just den grusomhed, hvis følger ham ved miraklets kraft havde afbødet. Tror man derimod, at forfatteren af Heimskringla har forefundet et gammelt digt om den levende konges vikingebedrifter og har undladt at undertrykke det – ja, så er vi et helt andet sted henne i psykologien. Ud fra Occams ragekniv er det den enklere tolkning, der bør foretrækkes: I dette tilfælde, at den strofe, der opgives som Ottar den Sortes, også stammer fra det elvte århundrede.

De digte, som af forskellige forskere antages at være blevet komponeret omkring 1200, ligner således ikke det normale korpus af digte fra det niende, tiende og elvte århundrede. De indeholder distinkte anakronismer og er først fuldt forståelige i det trettende århundredes politiske, æstetiske og religiøse miljø, mens omvendt visse strofer fra korpus er helt uantagelige, hvis de skal tænkes at være produkter af tiden efter 1150.

Fyrstedigtningen er en vanskelig digtning, men ikke så dybt kompromitteret, at den kan negligeres. Der kan af og til være sket det, at en eller anden glemsom foredrager har udskiftet et stykke af en helming med et hjemmelavet stykke tekst, der i dag virker teknisk tilforladeligt og uden konstaterbare anakronismer. En eventuel rekonstruktion vil da formodentlig være gået i retning af de helt konventionelle udtryk, som i så fald vil være blevet en smule overrepræsenteret. Der skal nok af og til være sprunget nogle finker af panden – det gør der også i en håndskriftsoverlevering. Men man bør ikke betragte den norrøne fyrstedigtning som så afgørende forkvaklet, at man kan tillade sig at se bort fra dens vidnesbyrd. Mens enkelte detaljer kan være usikre, må de konsistente gennemgående idealer betragtes som ægte levn af den sene vikingetids fyrsteideologi og hofkultur. Tvivl om et digts eller en enkelt strofes ægthed og oprindelse bør baseres på præcise iagttagelser af tekstens detaljer og dens meningsfulde indplacering i en eventuel senere tid. Det er ikke nok at hævde, at fyrstedigtningen sådan kunne gå hen og være falsk. En eventuel forfalsknings *Platz im Leben* skal sandsynliggøres i hvert enkelt tilfælde.

Allerede under mit indledende arbejde med artiklen *Leding og Skjaldekvad*¹⁴ havde jeg et samarbejde med den desværre svagtseende professor emeritus Christian Westergård-Nielsen; og før artiklens publicering fik jeg den gennemlæst af professor Peter Foote, som var positivt indstillet og forærede mine noter en enkelt detalje, som Finnur Jóns-

¹⁴ Malmros 1985, se note 4.

sons oversættelse havde skjult for mig. Før publikationen af artiklen *Den hedenske fyrstedigtningens samfundssyn*¹⁵ (der byggede på langt det vanskeligste materiale), fik jeg den erfarne filolog Katrina Attwood til mod betaling at ofre tre uger på at gennemgå samtlige noter og herunder bortluge forkerte tolkninger fra manuskriptet – de var få. Foredraget *Leiðangr in Old Norse court poetry*¹⁶ fik jeg oversat til engelsk af Helen Susan MacLean, engelskfødt norrøn filolog, der derfor også havde lejlighed til at gennemse mine citater. Under udarbejdelsen af min sidste artikel, *Kongemagt og leding i Norge og Danmark omkring 1100*¹⁷ havde jeg glæde af, at der nu foreligger flere kommenterede oversættelser af væsentlige fyrstedigte fra det elvte århundrede ved de forskere, der står bag den kommende udgave af hele skjaldedigtningen. Jeg har tillige gennem årene haft positive kontakter til deres kreds. Den nye udgave vil med sine omhyggeligt kommenterede engelske oversættelser blive et uomgængeligt arbejdsredskab for historikere med speciale i vikingetiden. Der vil ingen videnskabeligt gyldig undskyldning være for at overse den.

Knud den Helliges gavebrev 21. maj 1085¹⁸ er ikke skænket til Lundebispen, men til »St. Laurentii kirke, som ligger i Lund endskønt den endnu ikke er fuldført«, det vil sige til kirkens *fabrica*. Derfor skal »det, der hører til den kongelige ret« af kørsler og normale bøder oppebæres af »provsten og de andre brødre«, dem vi siden ville kalde kanner. Bispestolene derimod må være blevet doteret, før man brugte skrift ved overdragelse af jordegods og kongelig myndighed – vel af Sven Estridsøn (der findes hverken originaler, kopier eller vidisser af sådanne dokumenter for en eneste dansk bispestol). Lundebispen må som sine kolleger allerede have fået det indkomstgrundlag, af hvilket han skulle lønne sit væbnede følge. Jorddyrkerne på Lundekirkens nyerhvervelser bør ikke forveksles med »biskoppens mænd«. Når de var forpligtede til at drage i leding, var det just som dyrkere af Lundekirkens jord, som fæstebønder, »landboer« under »provstens og brødrenes« myndighed.

¹⁵ Malmros, Rikke: Den hedenske fyrstedigtningens samfundssyn. (*Dansk*) *Historisk Tidsskrift*. København 1999. 337-75.

¹⁶ Malmros, Rikke: *Leiðangr in Old Norse court poetry. Maritime Warfare in Northern Europe. Technology, organisation, logistics and administration 500 BC-1500 AD. Papers from an International Research Seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 3-5 May 2000.* (Eds) Anne Nørgård Jørgensen, John Pind, Lars Jørgensen & Birthe Clausen. Publications from The National Museum. Studies in Archaeology and History Vol 6. Copenhagen 2002. 277-86

¹⁷ Malmros 2005, se note 1.

¹⁸ *Diplomatarium Danicum/Danmarks Riges Breve* 1. Rk. 2. Bd. nr. 21.

Ordet *þegn* optræder flere gange i sagalitteraturen, for eksempel i *Sturlungasaga*, hvor det efter midten af 1200-tallet diskuteres på Altinget, om man skal blive *konungsþegnar*¹⁹ under den norske konge, Håkon Håkonsson, det vil sige: give sig ind under ham som hans undersætter. I love og diplomer optræder glosen *þegn* mest som forkortelse for ordet *þengildi*²⁰, den bøde, der tilkommer kongen for drab eller sår på hans undersætter. *Þegn* er et almindeligt ord for en almindelig mand i den islandske oversættelse/genfortælling af Apostlenes Gerninger, *Postola sögur*.²¹ Den islandske godes *þingmaðr* er som tidligere nævnt hans *þegn*.²²

Búendr gør mange forskellige ting i fyrstedigtningen. På Øsel flygter de, når de ikke kan andet. I Norge kan *búendr's* og *þegnar's* huse brændes, og de kan få deres kvæg slået ned. Havde der fandtes en klasse af frie agerbrugere under *búendr*, burde den have været nævnt ved nogle af disse lejligheder, hvor det går landets indbyggere ilde. – Hvad skal man stille op med forestillingen om nogle fattige agerbrugere under de krigspligtige *búendr's* klasse, når de ikke nævnes i nogen samtidig kilde?

Arkæologiske fund af danske bondegårde viser, at i den tidlige jernalder har landsbyerne mange bittesmå gårde, rene familiebrug. Senere i jernalderen forsvinder de små gårde, og derefter kommer der i landsbyerne færre og større gårde, hvis stalde med plads til 12-20 stykker kvæg forudsætter folkehold.²³ Stik imod, hvad historikere ofte har regnet med, bliver disse gårde ikke delt (for eksempel ved arv), men beholder den samme toftbredde, i Vorbasses tilfælde helt frem til Christian den Femtes matrikel²⁴. Dette sidste kan være et isoleret tilfælde. Vorbasses gårdstørrelse synes at være almindelig i vikingetidens fund. Om der oprindelig har været mere end én gård i hvert bol kan afgøres, hvis arkæologer kan lokalisere – og få råd til at udgrave – vikingestadiet af en landsby med kendt boltal.

Niels Lund følger C.A. Christensens opfattelse²⁵ fra 1983, at der var omkring 24 000 bol i vikingetidens Danmark²⁶. Derudover foreslår C.A.

¹⁹ Fritzner, Johan: Ordbog over Det gamle norske Sprog. Bd I-IV. 4. udgave. Oslo 1973. Bd. IV: *þegn: bú- konungs- reks- þriðjungs-*

²⁰ Fritzner: *þengildi*.

²¹ Fritzner Bd. III: *þegn*.

²² Finsen, Vilhjalmur (ed): *Grágás* kap 20 Bd. I 39¹¹; Finsen, Vilhjalmur: *Grágás* Bd. III (= Oversættelse Bd.I) 38. Malmros 2005. 337.

²³ Hvas, Steen: Jernalderens bebyggelse. *Fra Stamme til Stat i Danmark. 1. Jernalderens stammesamfund*. (ed) Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Århus 1988. 53-92.

²⁴ Hvas, Steen: mange forskellige steder.

²⁵ Christensen, C.A.: Begrebet bol. Et vidnesbyrd om vikingetidens storbondesamfund. (*Dansk Historisk tidsskrift*. København 1983. 1-33.

²⁶ Christensen, C.A. 24-25.

Christensen, at tre bol udgjorde en »havne«, det landområde, der stillede én mand med al hans udrustning til ledingsskibet²⁷. Denne sidste slutning er lidet heldig, idet dens resultat er, at Danmark i så fald kun har kunnet stille 200 skibe à 40 »havner«. Dette ville stille Danmark urimeligt ringe i forhold til Norge. Norge havde nemlig i følge Magnus Lagabøters testamente²⁸ 279 »skipsreider«, med mindst 40 »halvrum«. Danmark, som både i vikingetid og valdemartid må have haft langt de rigeste landbrugsressourcer, skulle i så fald have været Norge underlegent i sømilitær henseende. Hvis »havnen« (som i megen traditionel forskning) sættes lig med ét bol, ville Danmark få 600 skibe, noget under Knytlingesagas skibskatalog, der giver Danmark 860 skibe.²⁹ Skjalden Torleik den Fagre tillægger Sven Estridsøn seks »hundrede« skibe.³⁰

Jeg kan ikke lide Niels Lunds brug af ordet *udgærdsleding* som betegnelse for ledingen i de første seks kapitler af Jyske Lovs tredje bog.³¹ Glosen forekommer ikke i Jyske Lov, men alene i to meget sene (dog indbyrdes uafhængige) håndskrifter af Skånske Lov, hvor de står som tillæg af ukendt alder, af historikere kaldet Skånsk Ledingsret.³² Sagligt knytter tillægget sig vel til den såkaldte Forordning for Bara Herred,³³ hvis alder sættes til 1282-83. Da dette meget sjældne tillæg til Skånske Lov normalt ikke følger med hovedteksten, må det være senere end denne. Med hensyn til tolkningen foretrækker jeg at holde mig til Kalkars Ordbog,³⁴ som angiver, at glosen *udgærd* betyder »1. udredelse, afgift, 2. udrustning, 3. udsendelse af nybyggere«. Heraf slutter Kalkar, at *udgærdsleding* betyder »leding, til hvilken der ydes *udgærd* i betydning 1«. Niels Lund har ikke nævnt, hvorfra han har sin afvigende oversættelse,

²⁷ Christensen, C.A. 30-33.

²⁸ *Diplomatarium Norvegicum 4. Samling*. Christiania 1857 Nr 3: 1. februar 1277, Magnus Lagabøters testamente.

²⁹ *Knytlinge Saga. Knud den Store, Knud den Hellige, deres Mænd, deres Slægt*, oversat af Jens Peter Ægidius med indledning og noter ved Hans Bekker-Nielsen og Ole Widding. København 1977. Kap 32. 51-52.

³⁰ *Þórleikr fagri* v 4; NIS I B 366.

³¹ Lund, Niels: Kværsæde. Fast demobilisering eller almindelig ledingsafløsning? (*Dansk Historisk Tidsskrift*. København 1999. 376-86. Lund, Niels: Leding, skjaldekvad og bønder. (*Dansk Historisk Tidsskrift*. 2006.

³² Tillæg XIV. *Danmarks gamle Landskabslove*. Bd. I. 2. *Skånske Lov, Anders Sunesøns Parafrase, Kirkeloven M.M.* (eds) Svend Aakjær og Erik Kroman. København 1933. 817-18. *Skaanske Lov og Jyske Lov*. oversat og kommenteret af Erik Kroman og Stig Iuul. København 1968. 97-98.

³³ Erik Glippings Forordning for Bare herred. *Den danske rigsgivning indtil 1400*. ved Erik Kroman. København 1971. 72-74. *Danmarks Riges Breve* 2. Rk. 3. Bd. nr. 21.

³⁴ Kalkar, Otto: Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700). Bd 1-6. København 1881/1976: *udgærd og udgærdsleding*.

og har ikke godtgjort, at nogen form for leding i Jyske Lovs tredje bog skulle have været kaldt *udgærdsleding*. At sætte den enigmatisk *kværsædelig* med »ret daneleding« i Skånske Ledingsret er et dristigt gæt, bygget på forudsætninger, jeg som nævnt ikke kan godkende.

Hvad jeg forestiller mig, er, at man i vikingetiden med baggrund i det tidligere høvdingedømme har haft en fødselsadel, der tillige var et embedsaristokrati, hvis funktion var lederskab af deres landområders bondekrigere. Om denne ordning skal kaldes »folkelig«, kan diskuteres. Stormændene har – alt efter omfanget af deres indkomstgrundlag – haft unge ugifte krigere i deres husholdning, men i modsætning til Niels Lund mener jeg, at disses tal har været utilstrækkeligt til at udgøre »landets hær«. De mindste stormænd, styresmændene, har næppe haft andre »mænd« i deres husholdning end bondesønner. Om de bønder, de i øvrigt har ledet, har været bosat i et afgrænset område, »skiben« som i Valdemartiden, eller om bønderne har været knyttet til stormændene i et obligatorisk, men i øvrigt frit ombytteligt klient-forhold som de islandske tingmænd, *þegnar* til deres gode – eller om de har været organiseret på en måde, som vi ikke har analogier til – aner jeg ikke.

I Valdemartiden får det egentlige aristokrati så betydeligt større private ejendomme, samtidig med at de, der er ombudsmænd, får lederskabet over de såkaldte herremænd, hvem jeg ikke tænker mig som mere aristokratiske end de bornholmske »frimænd«.

I vikingetiden står vi med et samfund, hvorom vi ved meget lidt. Den tradition, der har hersket om vikingetidens ikke blot svage, men helt uformelle kongemagt uden officiel myndighed over ledingen, er bevislig forkert. Her stemmer fyrstedigtningen overens med de ganske få latinske kilder, som når den hær og flåde, der hos Ælnoth opbydes af kongen, består af *sui*, af *nobiles quam et uulgas*³⁵.

En stor del af Niels Lunds indlæg imod mit værk består af analogislutninger fra de angelsaksiske og frankiske samfund. Analogislutninger er psykologisk nærliggende, fordi vor erfaring i høj grad opbygges ved hjælp af dem. Hvor man som forsker sidder med detaljer i et spinkelt kildemateriale, vil disses ligheder med bedre belyste forhold andetsteds bidrage til at gøre ens tolkning mere plastisk. Står man uden det mindste positive holdepunkt i kilderne, kan tænkte analogier i bedste fald skærpe éns opmærksomme tvivl, men ikke hjælpe én nogen steder

³⁵ Ælnoth. Kap. 11 og 12. *Vitae Sanctorvm Danorvm*. (ed) M.Cl. Gertz. 97²³ og 98¹³. Ælnods fremstilling af Knud den helliges historie. *Danske Helgeners Levned I*. Oversættelse ved Hans Olrik. København 1894/1968 54-55. Ælnoths Krønike. Oversat af Erling Albrechtsen. Odense 1984. 51-52.

hen. Analogier kan være tankevækkende, men i logisk henseende har de ingen beviskraft.

Så vidt jeg kan se, er dét, Niels Lund virkelig har imod fyrstedigtningen som samfundshistorisk kilde, dét, at den ikke foruden en mellemklasse af jordbesiddende krigere omtaler en underklasse af fattigere, men frie agerbrugere, som står under denne krigerstand og er henvist til det rene slid med jorden. Kommer man som han med en forestilling om, at der i det sene vikingesamfund bør have været en unævnt underklasse under den klasse af *búendr* = *þegnar*, som ofte omtales, spørger man efter noget, der er ufalsificerbart på fyrstedigtningens grundlag. Det er givet, at mange realiteter i vikingetidens samfund unddrager sig opmærksomhed i fyrsteskjaldenes strengt formaliserede, ideologisk prægede univers. Fattige, men frie, ubevæbnede agerbrugere er ikke selvstændigt omtalt, ikke engang som ofre for vikingetogter eller kongelige straffeekspeditioner. For deres tilstedeværelse eller fravær i Norge er vi henvist til den danske analogi i tolkningen af den danske konge, Knud »den Fjerdes« gavebrev til Lundekirken, 21. maj 1085, hvor nogle ikke særligt rige jorddyrkere omtales som ledingspligtige. Jeg mener, de er landboer hos Lundekirkens *fabrica* og kanniker, Niels Lund, at de er biskoppen herremænd. Et filologisk problem, som jeg ikke kan løse, er, om angelsakseren Ælnoth på sin angelsaksiske udgave af middelalderlatin ville have kaldt en større samling af angelsaksiske *þegenas*, *þanes* for *uulgus*?

Her standser diskussionen fra min side. Niels Lund og jeg bliver næppe enige. Vi må hver især forsøge at overbevise tredjemand.